

ПСИХОЛОГІЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК ДЕТЕРМІНАНТА ПРОФЕСІЙНОЇ УСПІШНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ІЗ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

УДК 159.9: 364-43:
005.336.2

КУЗЬМІНСЬКА Л.Д.

к.пед.н., доцент кафедри соціальної роботи і педагогіки ВМУРОЛ «Україна», м. Київ

ІСАЄНКО О.В.

студентка 6 курсу, спеціальність “Соціальна робота”, Інститут соціальних технологій ВМУРОЛ, м. Київ

У статті здійснено спробу осмислення сутності та узагальнення теоретичних напрацювань з проблеми психологічної компетентності як детермінанти професійної успішності у майбутніх фахівців із соціальної роботи.

Ключові слова: *психологічна компетентність, соціальна робота, професійна успішність*

ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ КАК ДЕТЕРМИНАНТА ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ УСПЕШНОСТИ БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ ПО СОЦИАЛЬНОЙ РАБОТЕ

В статье предпринята попытка осмысления сущности и обобщения теоретических наработок по проблеме психологической компетентности как детерминанты профессиональной успешности у будущих специалистов по социальной работе

Ключевые слова: *психологическая компетентность, социальная работа, профессиональная успешность.*

Постановка проблеми. Проблема психологічної компетентності соціального працівника набуває в останні роки все більшу актуальність у зв'язку з тим, що постійно трансформується соціальний досвід, відбувається реконструкція сфери соціальних послуг, розвиваються технології соціальної роботи, зростає рівень вимог соціуму до фахівців, ускладнюються умови професійної та соціально-психологічної взаємодії.

Соціальні працівники допомагають клієнтам підвищувати здатність вирішувати проблеми, створюють необхідні для цього ресурси, забезпечують оптимальне соціальне функціонування, підвищують відповідальність організацій за людину, впливають на соціальну політику. У напруженій соціальній реальності сьогодення постійно підвищуються вимоги до майбутніх фахівців із соціальної роботи.

Формулювання цілей статті. Тому сьогодні перед вищим закладом освіти України, який готує фахівців із соціальної роботи, стоїть нелегке завдання – підготовка професійно та психологічно-компетентних спеціалістів. Адже, з одного боку, це забезпечить можливості для подальшого розвитку цієї професії. З іншого боку,

результативність розвитку соціальної роботи детермінується рівнем компетентності та зрілості кожного конкретного представника цієї професії. Тому ми вважаємо за необхідне проаналізувати вплив психологічної компетентності на успішність професійної діяльності майбутніх соціальних працівників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Психологічна компетентність спеціаліста із соціальної роботи є найбільш важливою складовою професійної компетентності. Багато вітчизняних та зарубіжних вчених присвятили свої дослідження проблемам формування соціальної та психологічної компетентності фахівців. У дослідженнях вітчизняних та зарубіжних психологів останніх десятиріч одне з провідних місць має проблема психологічної компетентності.

У сучасній науці напрацьовано достатній досвід теоретичних розробок у сфері підготовки фахівців із соціальної роботи [1-7 та ін.]. Вітчизняний психолог В.В. Рибалка розуміє професійну психологічну компетентність, як „соціально детермінований рівень свідомого засвоєння, використання та збагачення особистістю психологічних цінностей, в якості яких виступають психологічні знання, вміння, навички, здібності особистості до високоефективної психологічної діяльності” [7, с. 211].

У дослідженнях Н.В. Кузьміної психологічна компетентність розглядається як система знань, умінь та навичок, що забезпечують майбутньому фахівцеві не тільки загально психологічну підготовку, а й високий рівень професійної самосвідомості, вміння управляти своїм психічним станом [4, с.180].

Психологічна компетентність визначається і через оволодіння накопиченою людством інформацією про психологію, психологічні і психофізіологічні процеси, які впливають на життєдіяльність людини, у тому числі і на професійну діяльність. У зв'язку з цим психологічна компетентність – це «психоаналітична властивість особистості по відношенню до себе та відповідно до феноменів удосконалення особистісних властивостей і якостей, що сприяють ефективній життєдіяльності» [4, с. 69]. Вона дозволяє спеціалісту зрозуміти проблеми клієнта і побудувати ефективно процес взаємодії з ним для їх розв'язання.

Виклад основного матеріалу. У науковій літературі поняття «компетентність» немає однозначної інтерпретації. Хоча традиційно значення цього терміну стосується професійної діяльності та професійної майстерності. На даному етапі компетентність – це категорія, яка вказує не лише на вміння, знання, досвід, а й на рівень особистісного розвитку.

Недостатність дослідницької уваги проблемі психологічної компетентності саме під час навчання фахівців із соціальної роботи зумовлює значні недоліки в аспекті їх практичної професійно-

психологічної підготовки, зокрема: 1) психологічну невпевненість у своїх професійних можливостях; 2) нездатність до професійних рішень, страхи неуспіху та помилки; 3) тривожність, надмірну інтроверсію; 4) переживання, знижену мотивацію до професійної діяльності; 5) відсутність умінь використовувати на практиці засоби та методи психологічної дії, саморегуляції; 6) визнання власної безпорадності в організації соціально-психологічної взаємодії; 7) сумніви стосовно «неправильного вибору професії» тощо.

Психологічна компетентність визнається багатьма науковцями як ядро професіоналізму соціального працівника – фахівця із групи «людина - людина» і «людина» - «група». З огляду на особливості соціальної роботи, психологічна компетентність фахівця є складним утворенням, що включає дві складові - соціально-психологічну та психосоціальною (Захарченко Н.А.). Соціально-психологічна складова психологічної компетентності є основою ефективної взаємодії фахівця із соціальної роботи з різними групами клієнтів у межах розв'язання нагальних соціальних проблем. Психосоціальна складова сприяє реалізації допомоги клієнтам у подоланні кризових психічних станів, зумовлених негативними життєвими обставинами.

Психологічна компетентність у соціальній роботі завжди соціально зумовлена, тому що «виявляється у сфері інтерперсональної взаємодії, взаємоставлень та спілкування в процесі здійснення життєвих, особистісних виборів і самоствердження. Її розвиток відбувається внаслідок вікової соціалізації особистості, цілеспрямованого свідомого тренування відповідних соціально-психологічних властивостей та накопичення власного досвіду міжлюдських стосунків і ефективної взаємодії у суспільному оточенні. Розвинена соціально-психологічна компетентність допомагає долати бар'єри міжособистісних стосунків, підвищує самооцінку, впевненість у собі, сприяє усвідомленню власної успішності і, в цілому, веде до позитивного розвитку «Я-концепції» особистості» [6, с. 65-69].

Складовими психологічної компетентності є: сукупність знань, умінь і навичок з психології; чіткість позиції щодо ролі психології в професійній діяльності; вміння використовувати психологічні знання в практичній роботі, вміння бачити за поведінкою людини її стан, рівень емоційно-вольової сфери, рис характеру, оцінювати психологічну ситуацію [10, с. 29].

Психологічна компетентність може бути охарактеризована через ефективність, конструктивність професійної діяльності, що ґрунтується на психологічних знаннях і вміннях. Психологічна компетентність передбачає використання власного досвіду, суспільно історичного досвіду та досвіду інших людей. У той же час, компе-

тентність передбачає відмову від прямого копіювання чужого досвіду, норм, традицій, зразків, свободу від стереотипів, настанов.

Отже, психологічна компетентність виявляється у поведінці, цінностях, мисленні, моральних принципах, світоглядних установах і тому є обов'язковою для соціальних працівників. До найважливіших психологічних компетенцій, які необхідно розвивати у майбутніх соціальних працівників ще в студентські роки належать:

- розуміння ролі психологічної компетентності у професійній діяльності;
- володіння психологічними знаннями, вміннями та навичками;
- вміння застосовувати психологічні знання і вміння у роботі з людьми.

Тому психолого-педагогічна підготовка майбутнього фахівця, її зміст, форми та методи, спрямовані на формування психологічної та соціальної компетентностей, які відпрацьовуються за допомогою: вправ, соціально-психологічних тренінгів, виконання практичних завдань, розв'язання психологічних задач та ситуацій.

Головне завдання соціального працівника в тому, щоб допомогти клієнтам, які опинилися у скрутному становищі, розібратися в ситуації і знайти вихід, використовуючи особисту ініціативу, власну працю та наявні ресурси [9, с. 45]. Орієнтаційну цінність у реалізації психологічних компетенцій у практичній соціальній роботі має комплекс особистісних якостей:

- а) емпатія - вміння бачити світ очима іншої людини;
- б) повага, реагування на проблему клієнта так, щоб вселити йому впевненість у здатності подолати її;
- в) конкретність і чіткість;
- г) знання себе і вміння допомагати іншим у самопізнанні;
- г) щирість, вміння природно поводитися у стосунках з клієнтом;
- д) дотримання правила «тут і тепер», що зобов'язує до невідкладного розв'язання проблеми, задоволення потреб клієнта.

Особливе значення, на наш погляд, у структурі психологічної компетентності соціального працівника має психологічне подолання складних професійних ситуацій. Під «психологічним подоланням» розуміють активну взаємодію особистості з ситуацією, яка відбувається у відповідності до логіки розвитку ситуації, залежить від значущості ситуації в житті людини та психологічних можливостей особистості і спрямована на конструктивне розв'язання проблемної ситуації. Така поведінка відрізняється від звичної поведінки людини в буденних обставинах і, за відсутності готових способів розв'язання, потребує напруги її сил та ресурсів. Основна увага дослідників «подолання» спрямована на вивчення так званих стратегій (механізмів подолання) – переважно свідомих

зусиль особистості, що забезпечують активне пристосування особистості до нової життєвої ситуації. Під терміном «стратегія подолання» розуміють активну взаємодію особистості з ситуацією, котра містить дії, прийоми та способи поведінки, що спрямовані на розв'язання проблемної ситуації [1].

Оволодіння сукупністю відповідних психологічних компетенцій дає змогу майбутнім фахівцям із соціальної роботи відчувати себе більш впевнено та запобігти в подальшому емоційного вигорання, конструктивно виходити із нестандартних ситуацій міжособистісної взаємодії із «складними клієнтами», бути «психологічно захищеними» у періоди професійних криз.

Часто студенти, які навчаються за спеціальністю «Соціальна робота» на денній формі, не визначені з конкретним напрямом соціальної роботи та групою клієнтів, з якою вони хотіли б працювати. Це ускладнює психологічно-компетентнісну підготовку майбутніх соціальних працівників певною узагальненістю підходів, недостатньою конкретною спрямованістю методичного забезпечення психологічних дисциплін та ін..

Досвід інших держав, особливо тих, де соціальна робота вже давно стала професійною діяльністю [3], також підтверджує необхідність ґрунтовної психологічної підготовки соціальних працівників, а також наявність системи практично орієнтованих психологічних прийомів по роботі з різними видами клієнтів, надання консультацій, ведення груп підтримки, організації спілкування, корекційного впливу.

Висновки. Психологічна компетентність охоплює особистісну, соціальну й професійну сфери особистості та дозволяє їй орієнтуватися в будь-якій соціальній ситуації, приймати вірні рішення, досягати поставленої мети, ефективно вирішувати завдання. Психологічна компетентність запобігає деформації «Я» і тому позитивно впливає на «відповідність картини світу», самооцінку, регуляцію професійної діяльності та детермінацію професійної успішності в соціальній роботі.

Вимагає переосмислення комплекс психологічної підготовки фахівців соціальної роботи, необхідним є: посилення навчальних планів практично орієнтованими психологічними дисциплінами, вивчення більшої кількості тренінгових, діагностичних та корекційних методик ще до проходження навчальної та виробничої практики.

Література

1. Варбан Є. О. Психодіагностика стратегій подолання критичних життєвих ситуацій: деякі підходи та методи / Є. О. Варбан // Науковий часо-

- пис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія № 12, Психологічні науки. – К., 2007. – №17 (41), ч. 2. – С. 177–182.
2. Захарченко Н. А. Соотношение психосоциальной и социально-психологической составляющих в процессе профессиональной подготовки будущих специалистов социальной работы: дисс. ... канд. психол. наук: 19.00.07. – Ставрополь, 2006. – 202 с.
  3. Кривоконь Н.І. До проблеми формування соціально-психологічної компетентності соціальних працівників [Електронний ресурс] - Режим доступу: // http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/vapsv/2012_1/St_5.pdf
  4. Кузьмина Н.В. Очерки психологии труда учителя. Психологическая
  5. структура деятельности учителя и формирования его личности / Н.В.Кузьмина. Л.,1967. – 183 с.
  6. Лазаренко Л. А. Психологическая компетентность как детерминанта профессиональной успешности преподавателя высшей школы: Автореф. дис. канд.наук. Ставрополь, 2008. – 26 с.
  7. Лепіхова Л.А. Соціально-психологічна компетентність у цілеспрямованій поведінці особистості / Л.АЛепіхова // Практична психологія та соціальна робота. – 2006. – № 2. – С. 65–69.
  8. Розвиток психологічної культури учнівської молоді в системі неперервної професійної освіти: Навчально-методичний посібник / За ред. В.В. Рибалки. – К.: ПППО України, 2005. – 298 с.
  9. Социальная работа: теория и практика: Учеб. пособие / Отв. ред. д.и.н., проф. Е.И. Холостова, д.и.н., проф. А.С. Сорвина. – М.: ИНФРА-М, 2008. – 427 с.
  10. Технологии социальной работы в различных сферах жизнедеятельности / Под ред. проф. П.Д. Павленка: Учебное пособие. - М.: Дашков и К, 2005. - 236 с.
  11. Якиманская И.С. Личностно-ориентированное обучение в современной школе.– М.:Сентябрь, 2000. – 110 с.

The article is an attempt to comprehend the essence and generalization of theoretical developments of the problem of psychological competence as determinant of professional success in the future of the specialists in social work.

Key words: *psychological competence, social work, professional success.*